ESGLÉSIES DE CATALUNYA AMB L'ADVOCACIÓ DE SANT COSME I SANT DAMIÀ

Carles BABIANO I ORTIZ DE ZÁRATE

Des de molt antic, la professió mèdico-farmacèutica ha estat sota el patronatge dels sants metges Cosme i Damià. Sens dubte han estat els patrons més vàlids que han tingut els professionals d'aquestes ciències sanitàries.

La tradició i la devoció a sant Cosme i sant Damià comencen, aproximadament, al segle III. És la data aproximada del naixement dels dos germans. Van ser educats per la seva mare, Teodora, en el cristianisme més pur. La tradició explica que van aprendre la medicina a Síria i van exercir aquesta ciència a la ciutat d'Egea. Exercien la medicina tot portant la caritat a les últimes conseqüències, sense cobrar pels seus serveis; d'aquí els ve el nom de metges anargirs (sense argent).

La tradició dóna a sant Cosme espiritualitat més etèria i, a sant Damià, més terrenal; és a dir, més arrelat al món. Això es veu en aquesta anècdota: sant Damià va acceptar un donatiu d'un malalt i sant Cosme es va enfadar molt. També conta la tradició el cas d'un altre donatiu: davant la insistència d'una malalta -anomenada Pal.làdia- que havia despès en remeis tots els diners que tenia, sant Damià va acceptar un altre donatiu; quan ho va saber sant Cosme, va dir que el dia que es morís no l'enterressin al costat del seu germà; però la intercessió de Déu Totpoderós el va fer canviar d'idea i li ho perdonà.

El qui governava a Egea es deia Lísies, que va fer cridar els sants metges a la seva presència juntament amb altres germans seus. Els va invitar a abandonar la doctrina de Jesucrist a canvi d'adorar els ídols de l'imperi romà. Com que no hi van accedir, van patir martiri. La primera cosa que se li va ocórrer, a Lísies, va ser fer-los fustigar; després els va condemnar a ser llançats al mar amb una pedra al coll; l'acció de Déu va fer que el mar els tornés a la

platja sans i estalvis. Un altre martiri va ser el de cremar-los de viu en viu, però per voler de Déu no els va passar res. Amb un martiri rera l'altre es va anar demostrant el poder suprem de Déu i la seva bondat. Però Lísies, impassible, va ordenar que tallessin el coll als sants i als seus germans. Aquesta va ser la mort dels dos patrons de la medicina i la farmàcia.

Hem començat aquest escrit sobre el patronatge dels dos sants sobre els professionals de ciències tan convergents com la medicina i la farmàcia. Però, tenint en compte que aquests personatges han estat tan directament relacionats amb la salut, cal remarcar que no són solament aquestes professions les que han tingut sant Cosme i sant Damià com a patrons: també ho han estat de cirurgians, metges, especiers, dentistes, llevadores, apotecaris, farmacèutics, cerers, adroguers, confiters, barbers, perruquers, herniaires, etcètera.

Aquesta devoció especial és més per part dels professionals relacionats amb les ciències de guarir que del poble en general, ja que el poble reparteix la seva devoció entre altres advocacions. La devoció a sant Cosme i sant Damià és profundament més estesa pel món rural que per l'urbà. Ho demostra la situació de les esglésies d'aquesta advocació. Les que són en àrea urbana són escasses, per no dir nul.les.

En les troballes casuals d'esglésies amb aquesta advocació peculiar, sempre ens ha fiblat la curiositat de saber quantes n'hi havia a Catalunya. És per aquest motiu que hem cregut important de fer una recerca més completa i tan exhaustiva com fos possible. Hem fet una revisió dels edificis religiosos dedicats a aquests sants, amb l'advocació de Sant Cosme i Sant Damià.

En aquest escrit anomenarem els edificis amb la paraula església, paraula una mica inexacta; Però servirà per parlar-ne en general. En la nostra recerca havíem aconseguit una sèrie de dades d'esglésies amb l'advocació dels sants metges Cosme i Damià. Però gràcies a l'Arxiu Gavín (1) hem pogut completar -la. Amb aquesta garantia es pot dir que, fora d'aquesta relació, pràcticament no hi ha cap més església dedicada a sant Cosme i sant Damià. També és probable

que encara hi hagi alguna altra església amb un altar dedicat als dos sants, però no com a titular de l'edifici religiós en particular. Com exemple posarem la parròquia de Santa Pau, a la Garrotxa, que té un altaret dedicat a sant Cosme i sant Damià; o l'església catedral de Barcelona, etcètera.

En totes les esglésies de la relació que presentem, s'hi pot celebrar la santa missa o s'hi ha celebrat en altre temps. Aquesta és la raó de fer-les constar. Per exemple, si en un carrer determinat hi ha una fornícula que fa de capelleta dels dos sants,no la ressenyem pas.

Als llocs on hi ha esglésies amb aquesta advocació, s'acostumen a anomenarse popularment amb aquestes paraules:

* Sant Cosme i Sant Damià (en la majoria dels casos);
* Sants Metges (per exemple,a Granollers i a l'Espunyola);
* Sant Cosme (a Sant Joan les Fonts, Aränser i altres);
* Sant Damià i Sant Cosme, etcètera.

En el santoral català s'esmenta sant Cosme com a únic sant amb aquest nom. Tanmateix, el seu germà Damià no és pas l'únic sant que se'n deia. En la recopilació de dades no hem trobat cap església amb el nom de sant Damià, que hauria pogut induir a confusió a l'hora de saber si l'església estava sota l'advocació d'un dels que es deien Damià o bé dels dos germans metges nascuts a Aràbia.

Hem comentat abans que el culte popular a sant Cosme i sant Damià ha estat molt estès per la ruralia. És a dir, fora dels nuclis urbans de Catalunya, tal com estudiarem més endavant. A Barcelona no trobem cap parròquia amb aquesta advocació. Tan sols hi ha un altar lateral a l'església catedral dedicat als Sants Metges, exactament a la dreta de la nau central.

Les capelles i oratoris particulars no estan estudiats en aquest treball (2). A la capital del Principat, amb un gran nombre d'oratoris, és possible que n'hi hagi algun de dedicat a sant Cosme i sant Damià. Les altres capitals de província -les ciutats de Girona, Lleida i Tarragona- no tenen pas esglésies amb aquesta advocació. D'altres ciutats com Reus, Manresa, Vic, Figueres, Igualada o Mataró, també grans pel nombre d'habitants però sense capitalitat provincial, tampoc no en tenen cap.

El Principat de Catalunya està dividit en vuit bisbats. Però els límits episcopals no coincideixen pas amb la visió actual de comarques i regions ni molt menys amb la provincial del 1822. Les diòcesis no acostumen a abraçar territoris amb una unitat geogràfica natural. Dels vuit bisbats catalans, tenen esglésies amb l'advocació dels sants metges els següents: Barcelona, Girona, Lleida, Solsona, Tarragona, Urgell i Vic. Queda sense esmentar el de Tortosa perquè, en el territori que correspon a Catalunya, no té cap església d'aquesta advocació. En les esglésies que estudiem, és molt probable que no hi hagi culte gaire sovint. Però aquesta qüestió no és tinguda en compte en aquest estudi.

Al Principat comptabilitzem uns trenta-dos llocs on es veneren els sants d'aquesta advocació. Hem classificat aquests llocs amb una qualificació més definitòria d'aquesta manera: església parroquial, església sufragània, església simple, capella i ermita. Atenent a la classificació anterior, trobem que el nombre d'edificis de cada mena és el següent:

Esglésies parroquials	6
Esglésies sufragànies	1
Esglésies	1
Capelles	16
Ermites	7
Antiga església parroquial	1
TOTAL	32

Sobre l'estat de conservació dels trenta-dos edificis esmentats, l'Arxiu Gavín fa constar que n'hi ha tres en estat ruinós: la capella de València d'Àneu, al Pallars Sobirà, i l'ermita vella i l'ermita nova d'Espills, al Pallars Jussà. Aquestes esglésies corresponen a la part més nord-occidental del Principat i també a la regió més despoblada de totes.

En l'annex I hem numerat les esglésies amb un número correlatiu, tot indicant el municipi i la comarca a què co-

rrespon, el lloc on estan situades i la qualificació amb què les hem classificades.

Quant al nombre d'esglésies que té cada bisbat, tenim aquest quadre:

Diòcesi o arxidiòcesi	Nombre d'esglésies	Número d'identificació de les esglésies
Barcelona (arquebisbat)	3	7, 11 i 12
Girona (bisbat)	6	8,10,13,16,17 i 23
Lleida (bisbat)	2	20 i 21
Solsona (bisbat)	4	5,6,9 i 19
Tarragona (arquebisbat)	5	1,2,22,24 i 25
Tortosa (bisbat)	0	- - -
Urgell (bisbat)	4	3,14,15 i 26
Vic (bisbat)	2	4 i 18
TOTAL	26	

Els bisbats que tenen més esglésies de Sant Cosme i Sant Damià són: el de Girona, amb sis; el de Tarragona, amb cinc; i els de Solsona i Urgell, amb quatre cada un. Al de Barcelona n'hi ha tres; als de Lleida i Vic, dues a cada un.

Dels trenta-dos edificis religiosos o esglésies que pertanyen a la Catalunya històrica, vint-i-sis corresponen al Principat, tres a la Catalunya Nord i tres a l'Aragó:

Comarques del Principat	26
Conflent i Vallespir (Catalunya Nord)	3
Baix Cinca i Matarranya (Aragó)	3
TOTAL	32

D'aquest nombre de trenta-dues, només ens ocuparem de les vint-i-sis que corresponen al Principat; deixem la resta per a una altra ocasió. En els annexos I i II tenim la numeració de totes les esglésies, tant del principat com del que s'ha denominat Catalunya històrica.

De les trenta-vuit circumscripcions comarcals del Prin-

cipat, trobem esglésies dedicades a sant Cosme i sant Damià a quinze comarques (vegeu l'annex II). A la resta, vint-i- tres comarques, no en trobem cap (l'Alt Urgell, el Solsonès, la Vall d'Aran, la Noguera, el Segrià, la Ribera d'Ebre, el Priorat, Terra Alta, el Baix Ebre, el Montsià, l'Alt Camp, el Baix Camp, l'Alt Penedès, el Baix Penedès, Garraf, l'Urgell, el Bages, Osona, el Maresme, el Barcelonès, el Ripollès, l'Alt Empordà i el Baix Empordà.

En el mapa de les esglésies de Sant Cosme i Sant Damià observem que aquestes esglésies estan distribuïdes d'una manera que dóna peu a la sorpresa. Potser és per una de les múltiples casualitats que trobem al llarg de la nostra vida. El fet és que les esglésies s'apleguen en grups de tres o de dues per llur proximitat geogràfica. A la Garrotxa en tenim tres (números d'identificació 10, 13 i 16). Als límits de les comarques d'Anoia i la Segarra, també tres (números 4, 6 i 19). Als límits del Vallès Occidental amb el Vallès Oriental, tres més (números 7, 11 i 18). Després tenim grups de dos a la Selva (números 8 i 23), al Berguedà (números 5 i 9), al Pallars Sobirà (números 15 i 26), a les Garrigues (números 1 i 2), al Pallars Jussà (números 10 i 21) i al Tarragonès (números 24 i 25). Hi ha llocs amb una sola església dels dos sants, com a Sarral (la Conca de Barberà, número 22), l'antiga església parroquial de Sant Julià de Ramis (el Gironès, número 17) i al Prat de Llobregat (el Baix Llobregat, número 12). En aquesta observació geogràfica podem destacar que les dues esglésies del Pallars Sobirà estan a més de vint quilòmetres l'una de l'altra.

Remarquem una vegada més que el culte popular a sant Cosme i sant Damià és d'àmbit rural més que de ciutat, llevat de les actualment populoses ciutats de Granollers (número d'identificació 7), el Prat de Llobregat (número 12), o, a l'estiu, Lloret de Mar (número 8). Tarragona en té dues (números 24 i 25), però situades als afores, a l'agregat de Monnars i a Masrabassa, d'àmbit rural. Les ciutats de Lleida i Girona no tenen cap església amb aquesta advocació, com tampoc no en tenen ciutats grans com Manresa, Vilanova i la Geltrú, Figueres, Igualada, Mataró, Vic, Tortosa, Reus i moltes altres.

Annex I

RELACIÓ CORRELATIVA DE LES ESGLÉSIES AMB EL MUNICIPI I LA COMARCA A QUE CORRESPONEN I LA QUALIFICACIÓ DE CADA UNA

NÚMERO	MUNICIPI (comarca)	QUALIFICACIÓ
	PRINCIPAT DE CATALUNYA	
1	Albi, l'(les Garrigues)	ermita
2	Albi, l'(les Garrigues)	església parroquial
3	Aränser (la Cerdanya)	ermita
4	Castellfollit de Riubregós (Anoia)	ermita
5	Espunyola, l'(el Berguedà)	església
6	Freixenet de Segarra (la Segarra)	capella
7	Granollers (el Vallès Oriental)	capella
8	Lloret de Mar (la Selva)	capella
9	Montmajor (el Berguedà)	capella
10	Olot (la Garrotxa)	capella (Mas les Colls)
11	Parets del Vallès (el Vallès Oriental)	capella (Mercenaris)
12	Prat de Llobregat, el (Baix Llobregat)	església parroquial
13	Preses, les (la Garrotxa)	capella (antic hospital)
14	Queixans (la Cerdanya)	església parroquial
15	Rialb de Noguera (El Pallars Sobirà)	capella
16	Sant Joan les Fonts (la Garrotxa)	capella
17	Sant Julià de Ramis (el Gironès)	antiga esgl. parroquial.
18	Sant Llorenç Savall (el Vallès Occidental)	capella
19	Sant Ramon (la Segarra)	capella
20	Sapeira (Pallars Jussà)	ermita (nova d'Espills)
21	Sapeira (Pallars Jussà)	ermita (vella d'Espills)

NÚMERO	MUNICIPI (comarca)	QUALIFICACIÓ
22	Sarral (la Conca de Barberà)	ermita
23	Sils (la Selva)	església parroquial
24	Tarragona (el Tarragonès)	esgl.sufragània (Monnars)
25	Tarragona (el Tarragonès)	capella (Masrabassa)
26	València d'Àneu (El Pallar Sobirà)	capella
	CATALUNYA NORD I ARAGÓ	
27	Bellmunt de Mesquí (el Matarranya)	ermita
28	Llau, la (el Vallespir)	capella (el Tec)
29	Mequinença (el Baix Cinca)	ermita
30	Portella, la (el Matarranya)	església parroquial
31	Prada (el Conflent)	capella
32	Serdinya (el Conflent)	església parroquial

Annex II

COMARQUES DEL PRINCIPAT DE CATALUNYA QUE TENEN ESGLÉSIES DEDICADES A SANT COSME I SANT DAMIÀ.

COMARCA	Nombre d'esglésies
Anoia	1
El Baix Llobregat	1
El Berguedà	2
La Cerdanya	2
La Conca de Barberà	1
Les Garrigues	2
La Garrotxa	3
El Gironès	1
La Selva	2
El Pallars Jussà	2
El Pallars Sobirà	2
La Segarra	2
El Tarragonès	2
El Vallès Occidental	1
El Vallès Oriental	2
COMARQUES DE CATALUNYA NORD I ARAGÓ	
El Baix Cinca	1
El Conflent	2
El Matarranya	2
El Vallespir	1

MAPA GENERAL DE LES ADVOCACIONS DE SANT COSME I SANT DAMIA AL PRINCIPAT DE CATALUNYA.

- Església parroquial.
- Església sufragània.
- Capella o ermita.

NOTES

(1) Arxiu Gavín. Obra gegantina i cabdal de la nostra cultura. Hi ha la recopilació fotogràfica amb més de 100.000 fotografies de 8.500 edificis religiosos de Catalunya. Encara n'hi faltaven unes 4.500 el 1985. També hi ha més de 280.000 documents publicats en periòdics catalans. Aquest arxiu és obra de Josep Maria Gavín i Barceló, guardonat amb la Creu de Sant Jordi i la medalla d'or de la Generalitat de Catalunya. L'adreça de l'Arxiu Gavín és: Avinguda de Mas Fuster, 57, Valldoreix (Barcelona).

(2) La primavera del 1987, Josep Maria Gavín va comentar a l'autor d'aquest treball que tenia comptabilitzats uns 7.000 oratoris particulars a la ciutat de Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

Babiano i Ortiz de Zárate, Carlos. Relació d'edificis dedicats a l'advocació dels Sants Metges, Cosme i Damià, al Principat de Catalunya. Al "Boletín Informativo de la Federación Farmacéutica, S. Coop.", número 10. Barcelona, octubre del 1987.

Bianchi, V.M. Oevres d'art figurant saint Côme et saint Damien. A "Rev. d'Hist. de la Pharm.". Desembre del 1957.

Du Broc de Segange. Les saints patrons des corporations et protecteurs spécialment invoqués dans les maladies et dans les circonstances critiques de la vie. Paris, 1887.

Ducoman, F.E. Iconographie des saints Côme et Damien. A "Rev. d'Hist. de la Pharm.". XXI (1972), 215; 308:309.

Ferrando i Roig, J. Iconografia de los santos. Barcelona, 1950.

Gavin i Barceló, Josep María. Inventari d'esglésies. Volums 1,3,4,6,7,8,9,11,16,17 i 20.

Jordi González, R. Iconografía de los santos Cosme y Damián. Muy Ilustre Colegio Oficial de Farmacéuticos de la Provincia de Barcelona. Barcelona, 1973.

Julien, P. "Rev. d'Hist. de la Pharm.". Març del 1958; juny del 1958, 328:329.

Julien, P. Iconographie de saint Côme et saint Damien. A "Rev. d'Hist. de la Pharm.". XVIII (1967), 195; 637:639.

Leal, F. San Cosme y San Damián en la hagiografia y en arte. A "El Mon. de la Farm. y de la Ter.". XLIX (1943), 1320; 193:200.

Peyri, J. Iconografia d'uns metges anargirs: sant Cosme i sant Damià. Barcelona, 1931.

RESUM

S'hi fa una relació o inventari complet dels edificis religiosos que tenen l'advocació de sant Cosme i sant Damià al Principat de Catalunya, amb dades detallades de la seva situació geogràfica.

PARAULES CLAU:

Sant Cosme i sant Damià. Sants sanatius.

RESUMEN

Se da a conocer una completa relación e inventario de los edificios religiosos bajo la advocación de San Cosme y San Damián en el Principado de Cataluña con detalle de su ubicación geográfica.

PALABRAS CLAVE:

San Cosme y San Damián. Santos Sanadores.